

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Copyright © 2024 Душан Васиљев
Copyright © 2024 за ово издање Вулкан издаваштво

ISBN 978-86-10-05136-0

Ова књига штампана је на природном рециклираном папиру од дрвећа које расте у одрживим шумама. Процес производње у потпуности је у складу са свим важећим прописима Министарства животне средине и просторног планирања Републике Србије.

Човек пева после рата

Душан Васиљев

ЕДИЦИЈА ТРАГОВИ

Приредио Јован Делић

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Београд, 2024.

САДРЖАЈ

Предговор

Горко сјећање на Покољ	13
----------------------------------	----

ЧОВЕК ПЕВА ПОСЛЕ РАТА

ОБЛАЦИ

Под јесењим звездама

Септембар	73
Сазнање	74
Одбегла душа	75
Младост	76
Фрагменти	77
Јесења песма	79
Моја соба кад пада киша	81
Споменик	82
Ноћи	83
Песма о мојој души	84
Звона	86

Душан Васиљев

Уздах у јутро	87
Магле	88
Сутон	89
Јесен	90

Децембар

Веје снег	95
Децембарско небо	96
Зором, после кише	97
Пламене руже моје фуруне	98
Један нов минут	99
Мистерија	101
Моја песма	103
Тестамент	104
Карикатура	106
Фантазија	107
Дијалог	109
Грозница	111
Смрт негде на улици	113

Односи

Свете моје недеље	117
Последњи корак	118
Дуга	119
Моји прозори у мају	120
Дођите, другови моји!	121
Летња ноћ	123
Другу	124
Гроб на Северу	126
Силом	127
Синоћ кроз мрак	128
Пролећна песма	129
Остављеној љубавници	131
Увертира	133

Садржај

Љубав

Молитва	137
Наша љубав	140
Очи	141
Сонети	143
Ђурђевданска чаробница	145
Мир	147
Моја жеља	148
Бела ружа	149
Бесмисленост	151
Носталгија	152
Под јесен	153
Бол	154

Имјресције

Пред буру	157
У. Предић: Цар Лазар	158
Певај из свих груди	159
Венера	160
Пролећни дан	161
Процветало је храшће	162
Залазак сунца	163
Духовник	164
Калуђер	165
Доћи ћу...	166

Илустрације

La Gioconda	169
На Кордуну	170
Где се човек...	171
Салома	172
Опат	174
Јуда	175

Душан Васиљев

Ветрењача	176
Христос пред Пилатом	177
Резигнација	178
Мртва стража	179

Акорди

Дете у врту	183
Песма о жигу	184
Жена	187
Јуче и данас	188
Пророчанство	189
Коло	190
Жене у мраку	191
Екстаза тела	192

Скала

Будућност	197
Песма роба у подне	198
Човек пева после рата	200
Дан кајања	202
Песма буне	204
Плач Матере Човекове	207
Немоћ	209
Смрт поколења	210

ПЕСМЕ (ИЗБОР)

Пролог	215
Нараштаји	216
У колибама смрти	220
Болнице	222
Жице	224

Садржај

Визија из рата	225
Празник пораза	226
Кактуси	227
Јунаци	228
У мраку	229
Пет простих песама.	231
Песме о животу	236
Облаци	246
Колон	249
Два веселника	255
Крвава песма.	256
Гласник	258
Ђаволу.	259
Одмор	260
Станице	261
Фабричка ноћ	262
Домовина	263

ДОДАТАК

Бродар.	267
Наше ноћи	269
Певач	271
У непроходним шумама	272
Открића.	274
Несрећа	275
Молба на берзу рада	277
Била једном...	279
Могућност	280
Ласте.	281
Град	282
Источни сан	283
Тиха смрт у пола ноћи	284
Даљине	286

Душан Васиљев

Прошлост.	287
Трагом векова	291
Тунели.	292
У један зимски дан	294
Хоћу	295
Колоси.	296
<i>Белешка о ѿисцу</i>	297
<i>Најомена уредника</i>	301

ПРЕДГОВОР

ГОРКО СЈЕЋАЊЕ НА ПОКОЉ

„Од падања су нам се усијале главе
и нема на дну пророка да се јаве.“

(На дну)

У шестом броју *Књижевної јуџа* за 1918. годину објавио је Алекса Шантић пјесму под насловом *Пролої* у којој читамо:

„На врелу братства опрасмо очију вид
и више ми нисмо слепи...
Опрасмо мрље, и крв, и грех, и стид,
и сад смо ко богови лепи!“

Српски бард прославља побједу у Првом свјетском рату и слави братство наговијештено дуго чезнутим уједињењем Југословена. Пјесма је пригодна, патриотска, патетична. Пробране су ријечи, „високог регистра“, носиоци патоса: *врело брајствива, очију вид, слейи, крв, їрех, сїиуд, боїови, лейи*. Глагол *оїрасмо* употребљен је у два различита значења: у првом стиху приближно значи „умили смо се“, „прогледали смо“, „стекли смо очи“ и афирмише носиоца позитивног патоса (*очију вид*), а у трећем значи „спрали смо“, „уклонили смо“, „елиминисали смо прљаве трагове рата“ и негира носиоце негативног патоса (*мрље, крв, їрех, сїиуд*). *Врело брајствива* је чаробна вода заборавља велике кланице, највише за коју је српски

народ знао, заорава који је очишћење од гријеха и узнесење човјека наспрам Бога. Да би досегао Бога, човјек се мора очистити од рата, исти онај човјек што је био свједоком и саучесником те кланице, јер какав би то био, и коме би импоновао, грешан, постићен, крвљу умрљан Бог! Шантићев човјек послје рата је очишћен, умивен, безгрешан, Богу раван по унутарњој љепоти, бајколик. Нема оживља на божанском лицу.

Прочитавши ове стихове, процвило је, просиктао је један до колена крвљу умрљани јуноша, сав огрезао у осјећања стида и гријеха, маларичар, туберан, војник под туђом заставом – Душан Васиљев:

„Нисмо опрали на врелу братства очи,
него смо у гробљу, на хладној каменој плочи
слушали како Мајка за Сином цвили.“

(Смрти њоколења)

Ови стихови су, очито, полемични према Шантићевим, налазе се не у односу корекције, већ комплетне негације. Васиљев негира оно што Шантић афирмише, и афирмише оно што пјесник братства и побједи негира. Шантићев лирски субјект обавља своје свето очишћење на апстрактном врелу братства; код Васиљева ћемо га наћи на конкретном мјесту – у гробљу – и то неопраних очију. Шантићев лирски субјект је боголик и човјеколик, онај познати *дојочовјек* (Ми знамо судбу). Стихови Васиљева су, благо речено, осјенчени сумњом и невјерицом: *Син* је под каменом плочом, а на плочи нариче *Мајка*. Бог и човјек су, све су прилике, разминуте; изгубили су један другога. Васиљеву је непозната вода заорава и очишћења.

Васиљев је, међутим, остао патетичан. Задржао је Шантићево *врело брајсїва* и *очи*, да би их негирао, али је зато афирмисао носиоце негативног патоса: *гробље*, *хладна*, *камена њлоча*, *Мајка*, *Син*, *цвили*. Ту патетику ће задржати у већини својих пјесама – *ѡаїшеїшу* *ѡораза*.

Лако је уочити потпуно опречан приступ двојице пјесника ратној тематици: Шантићевој торжественој патетици побједи Васиљев супротставља горку патетику пораза. Питање је, међутим, да ли је

Предговор

то само разлика међу овом двојцом пјесника у приступу ратној тематици, да ли је то за њих нешто другоразредно, објашњиво пјесничким биографијама, или је, попут лакмуса, тај однос показатељ неких битних разлика у схватању и стварању поезије; да ли је само у питању разлика у односу према рату, или и у односу према поезији? У том смислу су програмски веома индикативни бунцијски стихови *Кржаве њесме* Душана Васиљева:

„Буна против оца и његова ривала,
против другога, клика,
против старости (ма како се она звала)
и крвавих шала,
и закона старих Поетика.“

Побуна је, дакле, крвава и општа – програмска – али је њен програм више емотивни рефлекс него рационално промишљање. Побуна против оца је опсесивна тема овога пјесника и често ћемо је сретати. Побуна против „старих Поетика“ је рјеђе дословно исказана, али је зато читљива у пјесничким поступцима Васиљева. Наћи ћемо, додуше, у аутобиографским записима овога пјесника, и ријечи усхићења поезијом Ђуре Јакшића, блиског му по патетичном тону и темпераменту побуњеника; наћи ћемо и нешто пјесама, скромније вриједности, написаних у Јакшићевом маниру, аутобиографских, с темом вина, пјесме, љубави и кафанске туге, изометричних стихова, некад и осмераца, пажљиво и правилно сликованих и строго организованих у строфу. Међутим, по најбољим својим пјесмама Васиљев је несумњиво побуњеник против „старих Поетика“, укључујући ту и поетике његових савременика: Бојића, Шантића и Дучића. Припадао је, заједно са Црњанским, пјесником *Виговданских њесама*, оном пјесничком кругу који је доносио промјену сензибилитета, нарочито на плану поезије с ратном тематиком и са, промјенама несклоним, патриотским осјећањем. Зато је однос Васиљева према рату занимљив и као раскид с једном пјесничком традицијом.

За Васиљева је већ с правом речено да је најизразитији пјесник рата као осјећања. Рат није само око човјека, и човјек није само у ратном вртлогу, већ се уселио у човјека, постао његов саставни дио,

Душан Васиљев

његов „унутрашњи пејзаж“. Човјек није само бојовник, већ и бојно поље, разбојиште, и „траг буре“ је вјечни биљег, саставни дио не само јаве већ и снова:

„Горко сећање на Покољ у снове ми се уплете“.

(Трај буре)

Овај стих би могао стајати као заштитни знак над поезијом Душана Васиљева. Рат је за њега Покољ. Ту је негативно одређење лирског субјекта (који се најчешће може идентификовати с пјесником) према рату недвосмислено исказано. Потцртан је интензитет присуства рата у човјеку, осјећања рата, које је продрло до најдубљих, најскривенијих слојева личности, до снова, угрозивши човјека, његову духовну чистоту и душевни мир. Овај вид самоунижења, самооптуживања и аутоагресије биће препознатљив у многим стиховима Душана Васиљева: човјек је крив што је учесник у Покољу, што је умрљан крвљу, што су му снови угрожени.

Кривица је биљег појединца и биљег генерације; гријех је стање душе, морално стање човјечанства послје рата. Готово да српска поезија не познаје пјесника са тако силним и разорним осјећањем гријеха и узалудног кајања. Лирски субјект се идентификује с Гријехом:

„и ја сам живи симбол Греха!“.

(Један нов минути)

Та идентификација се наставља и у другим пјесмама. Тако ће у пјесми *Гласник*, која насловом призива узвишене епске аналогје, опет доћи до „извртања“ свијета старије поезије, јер лирски субјект оглашава „срамне дане“:

„Ја сам гласник гомиле срамних дана“.

Другдје је, опет, гријех повезан са Падом, са губитком бога и стида:

Предговор

„Ја сам огранак грешничког пада.

[...]

Јер немам бога, и немам стида“.

(*Моја њесма*)

И наслов пјесме из које су наведена ова два стиха потцртава интимну везаност пјесме и осјећања гријеха с лирским субјектом. Тај субјект често себе оптужује због недостатка осјећања стида, мада је то осјећање у овој поезији присутније него и у једног српског пјесника, и по томе је он нов. Та оптужба је само сигнал једног аутоагресивног психичког механизма који ћемо повремено налазити у овој поезији. Такву оптужбу налазимо и у пјесми *Човек њева њосле раиша* („и бесно сам љубио срам“) и у *Дану кајања*, гдје се, мимо правила, налази „олакшавајућа околност“ за то што је у рату гријех био врлина:

„Јест, клао сам. Ал’ то је била врлина,
и сви су људи клали:
брат брата; ћерка матер, и отац сина.“

Тај алиби „врлином“ само је привидан, јер је то само лупа којом се оптужба увећава и проширује. Чешћа је, ипак, чиста аутоагресивна ситуација, попут ове, у којој лирски субјект добровољно излаже себе бичевању:

„И ја сам данас драговољно
стао го под бичеве Кише
која је – можда – зато стала лити
да са мене густе отисак
прстију Греха спере.“

(*Један нов минути*)

Осјећање гријеха у Васиљева негира старију, па и њему савремену, патриотску и ратничку поезију. Умјесто побједничке пуноће славом и поносом, јунаци су грешни, болесни од гријеха, и нема им лијека:

Душан Васиљев

„О, како смо страшни, непознати себи:

[...]

и нема нам лека, смехом, грехом“.

(Јунаци)

Пјесник је осјећањем гријеха обрнуо систем вриједности и емоција раније поезије са сличном тематиком, баш као што је то учинио са већ помињаним Шантићевим стиховима. Јунаци су се од људи преобразили у страшна, себи непозната чудовишта, која пуцају у себе, у Човјека у њима. Отуда и оволика аутоагресија у стиховима која би заслуживала посебну психоаналитичку студију.

Пјеснички израз истог психичког механизма налазимо некад као благу, а некад као саркастичну аутоиронију. У пјесми *Два веселника*, ироничној већ насловом, једној од бољих пјесама Д. Васиљева, један „веселник“ пита другога:

„А када човек заспи и сања,
да л' ће ко хтети да га пробуди?...“

Пошто сазнаје да „буђења“ нема, да је смрт коначна и неопозива, тражи залудну утјеху у женском жаљењу за „веселниковом“ судбином:

„А девојке, жене беле,
као да за нама жале!

Оне се, друже, шале!“

Одговор другог „веселника“, у контексту пјесме, изузетно је ироничан: женска жалост је само привид, само једна од оних „крвавих шала“. Ако се, притом, има у виду да је Васиљев апологет Женског, онда ова женска „шала“ из „веселниковог“ одговора добија на свом ироничном уједу.

Кад у „ратној пјесми“ *У колибама смрти* лирски субјект побраја „све важне догађаје“, у исти вриједносни ниво ставља падање кише и њено сливање низ увело, влажно снопље, и војничку погибију:

Предговор

„А изнад глава киша нам се слива,
и жуто, увело влажно снопље
сва нам је перспектива.
И за грм ако паднемо кад отвор смрти засјаји –
то су сви важни догађаји.“

„Важни догађаји“ имају, очито, сасвим супротан смисао; иронија говори друго од онога што видимо и чујемо: војников пад је сасвим неважан и безначајан, попут свакидашњег сливања кише и труљења сламе.

Аутоагресија је праћена осјећањем угрожености, тако честим у поезији Васиљева, прије свега угрожености ратом и болешћу, дакле смрћу, и разноврсном агресијом споља. Лирски субјект је двоструко угрожен, споља и изнутра, и то не само у „ратним пјесмама“, а израз агресије су понекад експресионистичке слике. Тако у пјесми *Тунели* „мрак нам рије у свести црне дуге тунеле“. Агресија долази споља, од „мрака“, али је истовремено и слика доживљаја, психичког стања, дакле – својеврсна аутоагресија. Веома сличан израз психичког стања налазимо у пјесми *Источни сан*:

„Поноћ зарива нокте у мозак
и чупа
дрхтеће делове душе,
која тоне у свој источни сан.

[...]

Прсте зарива поноћ у голу душу,
и тело ми далеко носе
жути и бесни таласи.“

Поноћ је персонификована, а слика је чулна и конкретна због „ноктију“ и „прстију“, и изразито агресивног глагола „заривати“. У првом стиху, метонимијском замјеном, „мозак“ означава ментални дио човјека, али је управо избором тјелесног, материјалног („мозак“ умјесто, рецимо, „дух“) изразито појачано осјећање угрожености,

до безнадног, физички присутног бола, и разарања. Изразито је конкретизована агресија, па се та тјелесност и конкретност првог стиха прелива преко другог, и апстрактна „душа“, у овом контексту, добија изразито конкретан, готово тјелесно опипљив изглед. Када се у другом дијелу овог навода поново јавља „душа“, опет је угрожена „прстима“ и глаголом „заривати“, што је материјализује, а одмах у сљедећем стиху је и „тело“, што појачава материјализацију и конкретизацију „душе“. Васиљевљева слика угрожености и агресије изразито је чулна, мада је предмет агресије ментална, духовна и душевна, страна човјекова; најчешће и предмет и извор агресије истовремено.

Човјек је, дакле, сукобљен са свијетом и са собом, сабијен у тјеснац, у унакрсну ватру, и осуђен на пад и пораз. „Ја се спасавам испред себе“ гласи један стих у *Децембарском небу*, али нема изгледа за спасење, јер Васиљевљев „човек је сатрт, погажен, уморен“ (*Песма*); „огранак грешничког пада“ и „сироче пресвислих нада“ (*Моја њесма*). Наслови пјесама су врло индикативни: *Немоћ*, *Празник њораз*, *На гну*, а стихови често недвосмислени: „Побеђени смо!“ (*Немоћ*); „данас је празник пораза“ (*Празник њораз*). У поезији Васиљева нема узлета, нема пута увис; постоји само један смјер: наниже, пад. Чак и када се стреми пут звијезда, рони се, смјер кретања је такође наниже, као у пјесми *Тунели* („Заронимо у звезде и вадимо грађу за наше удесе“). Но, тај пад у небо и међу звијезде одвише је риједак:

„Наш ће живот проћи без чари
падања у неба и револуције.“

(*Певач*)

И „падања у неба и револуције“ јесу падања, али особите врсте, падања са чарима, која се лирском субјекту ове поезије неће посрећити. Његов пад је другачије врсте, пад пред дроље:

„Све смо даљине прегазили,
све смо облаке знали,